

УДК 347.2

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВОМОЧНОСТЕЙ ЩОДО СКЛАДНИХ ОБ'ЄКТІВ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Олександр СЕМЕНЮК,

здобувач кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

SUMMARY

The paper defined the concept, features and relatively complex nature of the powers of intellectual property rights, the definition of their constituents – the use, disposal, and so on. Pravovmochnosti provided corresponding subjective rights as property and non-property so. They also make legal content specific relationships, including in relation to intellectual property rights that arise between their respective subjects. We investigate the current modern legal framework with the formation of these concepts relevant conclusions and proposals.

Key words: implementation powers, complex intellectual property, current legislation, moral and economic rights, the author, holder of the right order, right to use.

АНОТАЦІЯ

У статті визначаються поняття, ознаки й сутність правомочностей щодо складних об'єктів права інтелектуальної власності з установленням їхніх складових – використання, розпорядження тощо. Правомочності передбачаються відповідні суб'єктивні права як майнового, так і немайнового характеру. Також вони становлять юридичний зміст конкретних правовідносин, у тому числі й стосовно об'єктів права інтелектуальної власності, які виникають між їхніми відповідними суб'єктами. Досліджується сучасна чинна правова база зазначених понять із формуванням відповідних висновків і пропозицій.

Ключові слова: реалізація правомочностей, складні об'єкти інтелектуальної власності, чинне законодавство, немайнові й майнові права, автор, правоволоділець, право розпорядження, право використання.

Постановка проблеми. Реалізація правомочностей щодо складних об'єктів права інтелектуальної власності тісно пов'язана із суб'єктивним правом, яке завжди належить уповноваженій особі та має певний інтерес: матеріальний, духовний, політичний, сімейний тощо. У задоволенні цього інтересу й полягає соціальна цінність надання особі певних правових можливостей. Можлива поведінка щодо реалізації певного інтересу становить зміст суб'єктивного права та оснований на бажанні уповноваженої особи. Межі бажаної поведінки чітко окреслено нормами позитивного права, при цьому суб'єктивне право безпосередньо пов'язане із свободою особистості, тому ще є мірою цієї свободи, і в конкретних правовідносинах суб'єктивні права реалізуються через правомочність уповноважених осіб.

Актуальність теми. Певні аспекти правомочностей, використання та розпорядження об'єктів авторського права, у тому числі й складних об'єктів інтелектуальної власності, виникнення з приводу нього цивільних прав і обов'язків, а також інші питання висвітлювалися в працях багатьох учених, а саме: А.Б. Антопольського, І.А. Безклубого, В.А. Ватраса, М.К. Галянтича, Є.П. Гаврилова, О.А. Городова, А.І. Дрішлюка, О.І. Харитонової, В.П. Корчагіна, А.М. Нечасва, А.І. Олексенцева, С.О. Погрібного, А.В. Кирилюк, А.Р. Рибальченко, В.А. Северина, О.І. Сергеевої, А.М. Яновського та ін. Однак їхні праці торкалися лише окремих питань у сфері розпорядження й використання складних об'єктів інтелектуальної власності, не мали комплексного цивільно-правового характеру. Тому тема статті є актуальною.

Метою статті є визначення поняття, ознак і сутності правомочностей щодо складних об'єктів інтелектуальної власності з урахуванням норм чинного законодавства та міжнародного нормативного досвіду, викладення відповідних висновків і пропозицій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правомочність і юридичні обов'язки становлять юридич-

ний зміст конкретних правовідносин, аналіз яких формує уявлення про характер і мету правовідносин.

Правомочність складається з таких елементів: право на особисті дії уповноваженої особи; можливість вимагати певну поведінку від зобов'язаної особи, тобто право на сторонні дії; можливість звертатися до компетентних державних органів про застосування державного примусу в разі невиконання контрагентом своїх обов'язків; можливості користуватися соціальними благами на основі певного суб'єктивного права. Отже, правомочність може виступати як «право на поведінку, право на вимагання, право на домагання, право на користування соціальними благами» [1, с. 342]. Видається, що зазначене стосується й реалізації правомочностей щодо складних об'єктів права інтелектуальної власності.

Правомочності щодо складних об'єктів права інтелектуальної власності тісно пов'язані та впливають із немайнових і майнових прав, які закріплені в ст. ст. 423–430 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України [2].

Ст. 423 ЦК України містить перелік особистих немайнових прав інтелектуальної власності, які, крім цього, більш детально розписані в спеціальних законах, і передбачає, що особисті немайнові права інтелектуальної власності належать творцеві об'єкта права інтелектуальної власності. Це є автори, виконавці, винахідники тощо. Сутність і зміст права на визнання особи творцем полягає в тому, що особа, творчою працею якої створено певний той чи інший об'єкт інтелектуальної власності, визнається автором і, відповідно до цього, наділяється передбаченими законом як майновими, так і особистими немайновими правами.

Особисті немайнові права на твори науки, літератури й мистецтва визначено ст. 438 ЦК України й Законом України «Про авторське право та суміжні права» [3], до них, зокрема, належать право авторства, право на авторське ім'я, право на псевдонім, право на захист репутації автора. До особистих немайнових прав суб'єктів промислової власності

можна зарахувати такі: право першого заявника; право винахідника на те, щоб його не згадували як винахідника цього винаходу; право на подовження пропущених строків; право на внесення до заявки доповнень, змін і уточнень; право на участь у розгляді заявки; право на пріоритет; право на оскарження будь-яких рішень у заявці тощо.

ЦК України не містить вичерпного переліку особистих немайнових прав інтелектуальної власності. Зазначені відповідні положення конкретизовано в окремих спеціальних законах; також закріплені й інші особисті немайнові права творців інтелектуальної власності.

Крім цього, ЦК України закріплює положення про те, що особисті немайнові права не залежать від майнових, тобто особистими немайними правами є такі права інтелектуальної власності, які не породжують майнових, хоча деякі з них можуть зумовлювати виникнення майнових прав інтелектуальної власності. Передання творцем майнових прав на об'єкт інтелектуальної власності будь-якій іншій особі не означає автоматичного переходу до неї особистих немайнових прав інтелектуальної власності.

Разом із немайними правами ЦК України в ст. 424 встановлює майнові права інтелектуальної власності, які за своєю вагомістю, як слушно зазначається в літературі, є «найбільш важливими» [4, с. 434].

Майновими правами суб'єкта права інтелектуальної власності є сукупність суб'єктивних прав, які породжують для цього суб'єкта певний майновий інтерес. Майнові права творця є фундаментом усіх інших його прав і наділяють його можливістю одержувати певні матеріальні блага, заради чого він створює об'єкти інтелектуальної власності.

Відповідно до зазначених нормативних положень, майнові права інтелектуальної власності діляться на дві групи: виключні та невиключні. Так, до невиключних майнових прав належать право на використання об'єкта інтелектуальної власності, а також інші майнові права інтелектуальної власності, установлені законом. До виключних майнових прав належать право дозволяти використання об'єкта інтелектуальної власності та право перешкоджати неправомірному його використанню, у тому числі забороняти таке використання. Необхідно зазначити, що цивільне законодавство Росії також не в усіх випадках наголошує на виключності авторських прав відповідних суб'єктів авторського права, проте в теорії російські науковці завжди зараховують усі суб'єктивні авторські права до виключних. Із цього приводу А.П. Сергєєв зазначає, що «всі суб'єктивні авторські права в силу своєї природи є виключними. Ознака виключності іманентна будь-якому суб'єктивному авторському праву, виражає одну з головних рис, які йому притаманні, а саме: належність цього права лише його володільцю та нікому іншому» [5, с. 193]. Із цієї позицією не можна не погодитись, оскільки до зарахування тих чи інших суб'єктивних прав до виключних необхідно підходити з урахуванням головної ознаки виключних прав і сутності авторського права загалом. Так, якщо взяти за основу те, що основною ознакою суб'єктивних авторських прав є їх первісна належність лише правоволодільцю, не викликає сумнівів, що право на використання об'єкта права інтелектуальної власності є таким само виключним, як і право дозволяти використання цього об'єкта іншій особі.

Власнику майнових прав на об'єкти права інтелектуальної, власне, належать, зокрема, два виключних майнових права, а саме: «виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності (видавати ліцензії) та виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, у тому числі забороняти таке використання» [6, с. 30]. Не можна не погодитись з Г.Ф. Шершеневичем, який виділяє категорію виключних прав, зазначаючи, що «мета юридич-

ного захисту для цієї групи прав полягає в наданні відомим особам виключної можливості здійснення відомих дій із заборонаю всім іншим можливості наслідування... Ці права варто було б назвати виключними» [7, с. 70].

На думку В.А. Дозорцева, «основою правового забезпечення ринкового механізму традиційно є право власності, пристосоване до обмежених у просторі речей, у зміст якого входять право володіння, користування та розпорядження. Для нематеріальних речей, необмежених у просторі, цей механізм не підходить. Так, володіння як фізичне панування над річчю тут узагалі немає й не може бути, оскільки немає самої речі. Існують лише доступність і відомість, які в силу необмеженості об'єкта в просторі можуть одночасно мати необмежене коло осіб. Немає та не може бути правомочності користування, передумовою якої є володіння» [8, с. 229].

Отже, на думку автора, виключні права на складні результати права інтелектуальної власності – це самостійна правова категорія, яка за низкою специфічних ознак відрізняється від права власності, але водночас відображає панування особи над належними їй об'єктами права інтелектуальної власності у формі передбачених нормами чинного законодавства за особою виключних майнових прав, у тому числі й право на використання.

Щодо способу використання об'єкта права інтелектуальної власності можна сказати, що він залежить від конкретного виду об'єкта права інтелектуальної власності. Слушною в цьому сенсі є думка С.Ю. Бурлакова, який зазначає, що «реалізацією суб'єктивних авторських прав на кінематографічний твір доцільно вважати будь-які правомірні дії, що вчиняються їх правоволодільцями і спрямовані на використання кінотвору як об'єкта авторського права та розпорядження правами інтелектуальної власності на нього» [9, с. 4].

Виключне ж майнове право інтелектуальної власності означає, що лише сам суб'єкт такого права може дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності, а також перешкоджати неправомірному використанню цього об'єкта, у тому числі й забороняти таке використання. Спосіб реалізації права заборони незаконного використання об'єкта права інтелектуальної власності, а також можливість перешкоджати неправомірному його використанню залежить від характеру порушення та може полягати в припиненні дій, які порушують право, визнанні права, відновленні становища, що існувало до порушення, припиненні правовідношення, його зміні, відшкодуванні збитків тощо.

ЦК України не містить вичерпного переліку майнових прав інтелектуальної власності, а в законах, які стосуються охорони окремих об'єктів права інтелектуальної власності, існує розширений перелік таких прав.

Використання може здійснюватися з метою отримання винагороди та без неї, може бути на договірній і недоговірній основі. Способи використання об'єкта права інтелектуальної власності визначаються законом. Так, відповідно до ст. 441 ЦК України, використання твору, що є об'єктом права інтелектуальної власності, можливе шляхом опублікування, відтворення будь-яким способом, у будь-якій формі, перекладу, переробки, адаптації, аранжування, включення складовою до збірників, баз даних, антологій, енциклопедій, публічного виконання, продажу, передавання в найм (оренду), імпорту примірників, примірників перекладу, переробок тощо. Видається, що відносини з використанням зазначених прав мають подвійну природу – цивільну та господарську. Так, М.Ю. Потоцький зазначає, що «вирішальними критерієм цього поділу є суб'єктний склад відносин та їх мета. Використання прав із науковою й іншою метою, не пов'язаною

з отриманням прибутку, дає змогу кваліфікувати ці відносини як цивільні, однак використання цих об'єктів суб'єктами господарювання задля отримання прибутку характеризують ці відносини як господарські» [10]. Тобто, можна говорити про комерціалізацію зазначених відносин, із приводу чого слушною є думка Л.Я. Турчина щодо комерціалізації як «процесу залучення об'єктів права інтелектуальної власності в економічний оборот, тобто використання інтелектуальної власності в господарській діяльності підприємств через такі способи, як використання зазначених об'єктів у власному виробництві, передавання (продаж) прав на об'єкти права інтелектуальної власності, унесення зазначених прав до статутного капіталу підприємства» [11, с. 203]. На думку автора, вищезазначене притаманне й складним результатам інтелектуальної власності.

Використання, як і передавання майнових прав у порядку ст. 427 ЦК України, об'єкта права інтелектуальної власності іншою особою, за загальних правил, має здійснюватися з дозволу особи (особи, яка створила об'єкт інтелектуальної власності, уповноваженої нею особи, спадкоємців), котра має виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності. Законом можуть бути передбачені випадки правомірного використання об'єктів інтелектуальної власності без такого дозволу. Наприклад, ст. 444 ЦК України передбачає, що твір може бути вільно, без згоди автора й інших осіб та безоплатно використаний будь-якою особою як цитата з правомірно опублікованого твору або як ілюстрація у виданнях, радіо– й телепередачах, фонограмах і відеограмах, призначених для навчання, за умови дотримання звичаїв, зазначення джерела запозичення й імені автора та в обсязі, виправданому поставленою метою; для відтворення в судовому й адміністративному провадженні тощо, при цьому особа, яка використовує твір, зобов'язана зазначити ім'я автора твору і джерело запозичення.

Розпорядження, використання та передавання є змістом правомочностей щодо складних об'єктів прав інтелектуальної власності, які є предметом дискусій у літературі. Так, С.М. Клейменова виділяє авторські правомочності, пропонує їх класифікувати в такий спосіб: 1) особисті немайнові права – право авторства, право на ім'я, право на захист репутації, право на обнародування, право на відкликання; 2) майнові права – право на відтворення, право на поширення; і вважає за необхідність закріплення в ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права» права на відкликання як одне з особистих немайнових прав, у силу якого автор зберігає можливість відмовитися від обнародування твору з подальшим відшкодуванням заподіяних користувачеві збитків, у тому числі й упущеної вигоди, у випадку обнародування твору за автором зберігається право вилучити його екземпляри за умови повної оплати їх вартості. Авторка також зазначає, що оскільки це право є основою для виникнення усіх інших правомочностей, то таке його становище в системі авторських правомочностей зумовлено тим, що саме право авторства надає своєму праволодильцю можливість уважатися автором свого твору й вимагати визнання зазначеного факту від інших осіб. Ця правомочність є невідчуженою, абсолютною, діє протягом усього життя автора. Із правом авторства тісно пов'язане право на авторське ім'я, що дозволяє автору використовувати чи дозволяти використовувати свій твір під власним ім'ям, під умовним ім'ям (псевдонімом) чи без позначення свого імені (анонімно).

Автор вважає за необхідне закріпити в національному законодавстві таке особисте немайнове право автора, як право на відкликання. Право на відкликання містить у собі юридично забезпечену можливість автора відмовитися від

уже прийнятого ним рішення про обнародування свого твору, за умови відшкодування користувачу заподіяного збитку, включаючи й упущену вигоду [12, с. 4].

Крім ліцензійного договору, розпорядження та використання складних результатів інтелектуальної діяльності можливо за відповідними договорами щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, які є особливою категорією договорів, пов'язаних із використанням і захистом прав інтелектуальної власності, угодами двох або більше осіб, спрямованими на виникнення, зміну чи припинення правовідносин між ними. Загальні вимоги до них такі самі, що висуваються й до інших договорів, але цим договорам притаманні певні специфічні риси, пов'язані з предметом договірних відносин у сфері інтелектуальної діяльності, яким є виключні майнові права інтелектуальної власності. Зазначені договори утворюють дві самостійні групи, сприяють створенню об'єктів інтелектуальної власності й договори, які пов'язані з використанням уже створених об'єктів.

Щодо іноземного досвіду, то провідну роль у здійсненні технічного розвитку і співробітництва з метою стимулювання процесу розвитку в зарубіжних країнах відіграє Організація Об'єднаних Націй (ООН) і система міжнародних організацій, найбільш значимими з яких, зокрема, є ГАТТ (Генеральна угода про тарифи і торгівлю) – глобальний міжнародний багатосторонній договір (система міжнародно-правових актів), що містить принципи й правила міжнародної торгівлі, якими повинні керуватися країни, що беруть участь у ньому. Невід'ємною складовою системи ГАТТ/СОТ є Угода з торговельних аспектів права інтелектуальної власності – ТРІПС; ПРООН (Програма розвитку ООН); ЮНІКТАД (Конференція ООН із питань торгівлі і розвитку); ЮНІДО (спеціалізована організація ООН із питань промислового розвитку). Аналіз світової практики обміну науково-технічними досягненнями, винаходами, ноу-хау, промисловими зразками й товарними знаками між окремими фірмами та монополістичними об'єднаннями як у країні, так і між країнами свідчить про те, що в основі виникнення й розвитку сучасної міжнародної торгівлі правами інтелектуальної власності лежать об'єктивні економічні фактори. Цей ринок виник набагато пізніше власне товарного ринку, у період, коли капіталістична система господарювання досягла високого рівня економічного розвитку. Цей розвиток супроводжувався розподілом суспільної праці не тільки в галузі промислового виробництва, а й у галузі науково-дослідних, проектних і конструкторських робіт і їхнього промислового освоєння. Так, Вищий господарський суд України зазначає, що господарським судам варто враховувати, що положення міжнародних договорів у сфері інтелектуальної власності, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, як частина національного законодавства є нормами прямої дії, можуть застосовуватися у вирішенні спорів, залежно від конкретних обставин справи, як у сукупності з іншими нормами національного законодавства, так і самостійно. З урахуванням вимог Конституції України та ЦК України господарські суди мають застосовувати міжнародні договори у сфері інтелектуальної власності, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Перелік таких договорів наведено в Інформаційному листі Вищого господарського суду України «Про нормативно-правові акти, що регулюють питання, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності» від 20.02.2007 № 01-8/91. Одним із міжнародних договорів, що регулює відносини у сфері інтелектуальної власності й застосування якого є обов'язковим на території України, є Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС); про на-

брання чинності названою Угодою для України йшлося в Інформаційному листі Вищого господарського суду України «Про набрання чинності Протоколом про вступ України до Світової організації торгівлі та Угоду ТРИПС» від 13.10.2008 № 01-8/620 [13].

Висновки. Отже, у урахуванням викладеного вище можемо підсумувати таке:

– права на складні результати інтелектуальної діяльності мають похідний, обмежений, квазіабсолютний характер і можуть бути визначені як інтелектуальні права, що охоплюють особисті немайнові права та майнові права на такий об'єкт, у тому числі виключне право дозволяти іншим особам його використання в будь-який спосіб, і виключне право перешкоджати неправомірному використанню такого об'єкта, які забезпечують залучення складного результату інтелектуальної діяльності до сфери господарського та цивільного обороту з метою й у спосіб, визначений нормами чинного законодавства;

– виключні права на складні результати права інтелектуальної власності – це самостійна правова категорія, яка за низкою специфічних ознак вирізняється від права власності, але водночас відображає панування особи над належними їй зазначеними правами у формах, передбачених нормами чинного законодавства за особою виключних майнових прав, у тому числі й право на використання;

– використання складних об'єктів права інтелектуальної власності можна виділити як таке, що пов'язане зі сферою господарювання з метою отримання прибутку, що є певним видом процесу комерціалізації складних об'єктів права інтелектуальної власності, і таке, що не пов'язане із зазначеною сферою й не має на меті отримання прибутку, є суто цивільстичним за своїм характером;

– на думку автора варто доповнити ч. 2 ст. 1107 УК України таким змістом: «Договір щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності укладається в письмовій та електронній формах, у спосіб і порядку, передбаченими приписами Закону України «Про електронний цифровий підпис».

Список використаної літератури:

1. Цвік М.В. Загальна теорія держави і права / М.В. Цвік. – Х. : Право, 2002. – С. 342.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 №435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
3. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 11.07.2001 // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13. – Ст. 64.
4. Цивільний кодекс України : [науково-практичний коментар] / за заг. ред. С.О. Харитонова, О.І. Харитонів, Н.Ю. Голубевої. – К. : Правова єдність, 2007. – С. 434.
5. Сергеев А.П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации : [учебник] / А.П. Сергеев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ПБОЮЛ Гриженко Е.М., 2001. – С. 193.
6. Потоцький М. Передання виключних майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності: теоретико-правовий аналіз / М. Потоцький // Підприємництво, господарство і право. – С. 30.
7. Шершеневич Г.Ф. Авторское право на литературные произведения / Г.Ф. Шершеневич. – М., 1891. – С. 70–71.
8. Дозорцев В.А. Интеллектуальные права: понятие / В.А. Дозорцев // Система. Задачи кодификации : сб. ст. / Исслед. центр частного права. – М., 2003. – 416 с.
9. Бурлаков С.Ю. Кінематографічний твір як об'єкт права інтелектуальної власності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / С.Ю. Бурлаков. – К., 2008. – С. 4.
10. Див. 6.
11. Турчин Л.Я. Комерціалізація об'єктів права інтелектуальної власності / Л.Я. Турчин // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – Вип. 3. – Т. 1. – С. 202–207.
12. Клейменова С.М. Авторські правовідносини як форма реалізації правомочностей суб'єктів авторського права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / С.М. Клейменова. – К., 2004. – С. 4.
13. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності : оглядовий лист Вищого господарського суду України від 17.10.2012 // Вісник господарського судочинства. – 2012. – № 6. – С. 57.